

STANISŁAW KĘDZIOR

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Okoliczności odróżniające podstawy nadzwyczajnego wymiaru kary od przepisów typizujących czyny zabronione w typie kwalifikowanym

Circumstances distinguishing the grounds for extraordinary aggravation of a penalty from provisions defining aggravated types of offences

ABSTRAKT: Nowelizacje kodeksu karnego w latach 2015–2023 znacząco zwiększyły jego punitywność, wprowadzając szereg instrumentów wpływających na surowszy wymiar kary i zmniejszając tym samym przejrzystość zasad wymiaru kary oraz środków karnych – pojawiło się wiele instytucji, które choć swoim kształtem przypominają instytucje sądowego wymiaru kary, są jednak obligatoryjne. Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba wskazania okoliczności odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Materialnoprawne konsekwencje przyjętej granicy pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary są dalekosiężne i w znaczącym stopniu wpływają na wysokość represji karnej oraz wyznaczają zakres instrumentarium, z którego może skorzystać sąd orzekający w procesie karnym.

SŁOWA KLUCZOWE: nadzwyczajne obostrzenie kary, typ kwalifikowany, reguły wykładni, sądowy wymiar kary, ustawowy wymiar kary

ABSTRACT: Amendments to the Polish Penal Code between 2015 and 2023 significantly increased its punitiveness by introducing a range of instruments affecting harsher sentencing. This has simultaneously reduced the transparency of sentencing principles and penal measures; numerous institutions have emerged that, although resembling judicial sentencing institutions in form, are nonetheless mandatory. This article seeks to identify the circumstances that differentiate extraordinary aggravation of a penalty from an aggravated type of offence. The substantive legal consequences of the distinction drawn between an aggravated type of offence and extraordinary aggravation of

a penalty are far-reaching; they significantly impact the severity of punishment and define the scope of legal instruments available to the sentencing court in criminal proceedings.

KEYWORDS: extraordinary aggravation of a penalty, aggravated type of offence, rules of interpretation, judicial sentencing, statutory penalty

1. Uwagi wprowadzające

Nowelizacje kodeksu karnego¹ w latach 2015–2023 wielopłaszczyznowo zwiększyły jego punitivność. Przede wszystkim poprzez zaostrezenie sankcji przewidzianych w części szczególnej kodeksu karnego, ale także wprowadzając obligatoryjność wszystkich nadzwyczajnych obostrzeń kary oraz zmniejszając zakres zastosowania ustawowych modyfikatorów kary, np. art. 37a k.k. Ponadto budzą one zastrzeżenia natury legislacyjnej, co w dużej mierze spowodowane zostało sposobem i tempem ich wprowadzania, a doprowadziło do zaburzenia systematyki kodeksu karnego w zakresie katalogu okoliczności mających stanowić znamię czynu zabronionego w typie kwalifikowanym oraz przesłanek nadzwyczajnego obostrzenia kary². Tym samym, ponieważ wprowadzono szereg instrumentów wpływających na surowszy wymiar kary oraz zmniejszono przejrzystość zasad wymiaru kary i środków karnych, pojawił się szereg instytucji, które choć swoim kształtem przypominają instytucje sądowego wymiaru kary, są jednak obligatoryjne, co doprowadziło do zatarcia różnic pomiędzy sądowym i ustawowym wymiarem kary³. Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba wskazania okoliczności odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym, dzieląc je na kategorie właściwe systematyce dyrektyw wykładni. W dalszej części przedstawiono propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w tym zakresie, zaś w podsumowaniu sformułowano postulaty *de lege ferenda*, określając, które okoliczności i w jaki sposób powinny wpływać na tworzenie tytułowych konstrukcji.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383 z późn. zm.).

² Zdaje się, że niestety trafnie Joanna Brzezińska wskazuje w tym zakresie na „przypadkowość” jako kryterium decydujące o nadaniu danej okoliczności charakteru jednej z tytułowych konstrukcji (Eadem, *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 562–564).

³ Naturalnie, wspomniane trudności z odróżnieniem od siebie tytułowych konstrukcji dostrzegalne są również na gruncie okoliczności łagodzących – zob. chociażby: P. Konieczniak, *Uwagi o pojmowaniu typów zmodyfikowanych*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 41 i nast.

2. Znaczenie różnicy pomiędzy nadzwyczajnym obostrzeniem kary a typem kwalifikowanym

Przesądzenie, czy dany przepis przewiduje nadzwyczajne obostrzenie kary, czy też typ kwalifikowany czynu zabronionego, niesie za sobą daleko idące konsekwencje na gruncie prawa karnego materialnego. Przede wszystkim wraz z zakwalifikowaniem danego przepisu jako opisu typu czynu zabronionego będziemy mieć do czynienia z samoistnym bytem, do którego zastosowanie znajduje całość regulacji z części ogólnej kodeksu karnego. Tytułem przykładu można wskazać chociażby na formy zjawiskowe i stadialne, błąd co do okoliczności stanowiącej znamię typu czynu zabronionego czy różnicę w modyfikacji zasady indywidualizacji odpowiedzialności karnej z art. 21 § 1 i § 2 k.k.⁴ Instytucje sądowego wymiaru, choć nie stanowią odrębnej struktury normatywnej, różnią się od typów zmodyfikowanych. Dopiero stwierdzenie, że zostało popełnione przestępstwo, aktualizuje możliwość ich zastosowania. Nie budzi zatem wątpliwości, że materialnoprawne konsekwencje przyjętej granicy pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary są dalekosiężne i w znaczącym stopniu wpływają na wysokość represji karnej oraz wyznaczają zakres instrumentarium, z którego może skorzystać sąd orzekający w procesie karnym.

Rozróżnienie pomiędzy nadzwyczajnym obostrzeniem kary a czynem zabronionym w typie kwalifikowanym wpisuje się w spór dotyczący granicy między sądowym a ustawowym wymiarem kary. Zasadniczo, ustawowym wymiarem kary jest ilościowe i rodzajowe oznaczenie danej kary za konkretny czyn zabroniony⁵, zaś sędziowski wymiar kary sprowadza się do swobodnego wymierzenia kary w przedziale wynikającym z ustawowego zagrożenia⁶, ewentualnie z uwzględnieniem zaostrożenia wynikającego z nadzwyczajnego zaostrożenia (złagodzenia) kary⁷. Ustawowy wymiar kary określa generalne i abstrakcyjne ramy kary, którą sąd (sędzia) następnie wymierza w konkretnej sprawie wobec indywidualnie oznaczonej osoby. Typ kwalifikowany wyznacza ustawowy wymiar kary, zaś instytucje sądowego wymiaru kary (np. nadzwyczajne obostrzenie kary) wpływają jedynie na sądowy wymiar kary. Powyższe różnicuje momenty aktualizacji omawianych konstrukcji. Znamiona typu kwalifikowanego badane są na etapie stwierdzania przestępności

⁴ T. Pieniężny, *Typ kwalifikowany czynu zabronionego a nadzwyczajne obostrzenie kary w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 3, s. 39–40.

⁵ B. Wróblewski, *Ustawowy a sędziowski wymiar kary. (Referat sprawozdawczy)*, III Zjazd Prawników Polskich – Katowice – Kraków, 5–8 XI 1936, Sekcja Prawa Karnego, Stała Delegacja Zrzeszeń i Instytucji Prawniczych RP, Warszawa 1936, s. 3–4.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

danego czynu, natomiast nadzwyczajne obostrzenie kary aktualizuje się dopiero po uprzednim stwierdzeniu popełnienia przestępstwa⁸.

W tym aspekcie kontrowersje wywołują przepisy, które swoim kształtem przypominają nadzwyczajne obostrzenie kary, lecz wynikające z nich zaostrenie kary jest obligatoryjne. Włodzimierz Wróbel wskazuje, że z instytucją sądowego wymiaru kary mamy do czynienia jedynie wtedy, gdy jest fakultatywna, gdyż w odmiennym przypadku to ustawodawca wymierza zaostreną sankcję, stając się sądem⁹. Jeżeli danego przepisu nie można zakwalifikować jako nadzwyczajnego obostrzenia kary ze względu na obligatoryjność jego zastosowania, to – stosownie do zaprezentowanego poglądu – przepis modyfikowałby ustawowy wymiar kary. Przedstawione stanowisko nie jest w pełni podzielane w nauce prawa karnego. Dla Kazimierza Buchały istotą okoliczności łagodzących i obostrzających było właśnie ograniczenie sądu w dziedzinie sądowego wymiaru kary, wyznaczając kierunek, w którym powinna zmierzać sankcja karna¹⁰. Zaliczanie również obligatoryjnych zaostren kary do instytucji sądowego wymiaru kary nie jest w doktrynie kontrowersyjne¹¹. Należy przyznać rację W. Wróbelowi w tym, że obligatoryjne obostrzenie kary stanowi silną ingerencję w sądowy wymiar kary, zbliżając się tym samym do modyfikowania *de facto* ustawowego wymiaru kary. Trudno jednak byłoby uznać, że mamy wówczas do czynienia z modyfikatorem ustawowego wymiaru kary ze względu na trudność z określeniem charakteru przepisu, który jedynie wpływa na wyższą karalność, zaś brakuje mu elementów konstytuujących opis typu czynu zabronionego (zmodyfikowanego). Dodatkowo byłoby to rozwiązanie kontrgwarancyjne, ponieważ osłabia pewność prawa, a także może prowadzić chociażby do wydłużenia okresu przedawnienia karalności przestępstwa. Niewątpliwie jednak rozróżnienie pomiędzy sądowym a ustawowym wymiarem kary jest kwestią sporną w polskiej nauce prawa karnego. Tytułem przykładu wskazać można spór o charakter art. 37a § 1 k.k., który pozwala na orzeczenie kary nieizolacyjnej zamiast pozbawienia wolności. Dla części komentatorów jest to przykład ustawowego wymiaru kary¹².

⁸ K. Kmak, *Kilka uwag dotyczących obostrzenia kary na podstawie art. 57a § 1 k.k.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. 124, s. 146.

⁹ W. Wróbel, *Zbieg podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia kary i reguła kolizyjna z artykułu 57 § 1 Kodeksu karnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Błachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2022, s. 388–389.

¹⁰ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 522.

¹¹ Tak zaliczają chociażby: M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, C.H.Beck, Warszawa 2017, s. 522.

¹² Przykładowo zob. J. Majewski, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 736–737.

(ponieważ rodzajowo i ilościowo zmienia sankcję karną przewidzianą w typach czynów zabronionych, które należą do desygnatu art. 37a § 1 k.k.), podczas gdy dla innych – sądowego wymiaru kary¹³.

Wyznaczenie kryteriów pozwalających na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym ma również znaczenie w perspektywie ich ewentualnego zastosowania, w szczególności w perspektywie art. 38 § 2 k.k. i art. 57 § 1 k.k. Jeżeli zastosowanie znajdują dwie z wymienionych instytucji sądowego wymiaru kary, to karę można nadzwyczajnie obostrzyć tylko raz (art. 57 § 1 k.k.). Jeśli natomiast w danej sprawie mogą znaleźć zastosowanie dwa typy kwalifikowane, to w zależności od stanu faktycznego i konkretnych znamion właściwa będzie kumulatywna kwalifikacja lub wyłącznie jeden z typów kwalifikowanych. Jeżeli jednak w sprawie spełnione będą znamiona typu kwalifikowanego oraz przesłanki do nadzwyczajnego zaostrożenia kary, to w naturalny sposób pierwszeństwo należy się przepisom współwyznaczającym ustawowy wymiar kary, a dopiero następnie zastosowanie mogą znaleźć instytucje sądowego wymiaru kary.

3. Możliwe kryteria podziału

Odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od typu kwalifikowanego jawi się jako zagadnienie niezwykle problematyczne, w szczególności w świetle zakresłonych wcześniej niejasności odnośnie do granicy pomiędzy sądowym a ustawowym wymiarem kary. Tym ważniejsze jest zatem odpowiednie określenie kryteriów różnicujących dwie tytułowe konstrukcje wpływające na surowszy wymiar kary. Dalej zostaną zaprezentowane i omówione najczęściej identyfikowane w doktrynie prawa karnego oraz judykaturze różnice, do których należą: umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym, jego stylistyka, wpływ wskazanego w przepisie elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu, powiązanie z czynem, moment aktualizacji badanej normy, sposób zakreślenia sankcji karnej, powszechne uznanie oraz względy polityki kryminalnej.

Jako że problem będący przedmiotem niniejszej publikacji, czyli rozróżnienie, czy dany przepis przewiduje nadzwyczajne obostrzenie kary, czy też czyn zabroniony w typie kwalifikowanym, stanowi w istocie problem wykładniczy, to kryteria podziału pozwalające na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym uporządkowane zostały tutaj według

¹³ Przykładowo zob. E. Hryniewicz-Lach, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, C.H.Beck, Warszawa 2021, s. 715–716.

systematyki dyrektyw wykładni, co w ramach niniejszego zagadnienia sprowadzać się będzie przede wszystkim do dyrektyw wykładni językowej i funkcjonalnej¹⁴.

Wstępnym, swego rodzaju wyjściowym kryterium, teoretycznie mogącym pozwalać na odróżnienie typu kwalifikowanego od instytucji nadzwyczajnego obostrzenia kary, jest umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym. Na ogół opisy typów czynów zabronionych znajdują się w części szczególnej, zaś okoliczności wpływające na wymiar kary, tj. instytucje sądowego wymiaru kary, w części ogólnej¹⁵. Od warunku tego istnieje wiele wyjątków – nierzadko bowiem ustawodawca umieszcza instytucje sądowego wymiaru kary w części szczególnej¹⁶. Dodatkowo w części ogólnej znajdują się instytucje, które choć kształtem mogą przypominać instytucje sądowego wymiaru kary, to jednak stanowią modyfikator ustawowego zagrożenia, np. już wspomniany art. 37a § 1 k.k. czy też art. 10 § 3 k.k. lub art. 54 § 2 k.k. Wydaje się, że brak w części ogólnej kodeksu karnego takich przepisów, które modyfikowałyby ustawowe zagrożenie poprzez jego zaostrzenie, co należy ocenić pozytywnie. Ponadto niepoprawna legislacja minionych lat naruszyła niegdyś obowiązującą systematykę kodeksu karnego poprzez wymieszanie instytucji sądowego wymiaru kary z ustawowym wymiarem kary. W świetle powyższego nie sposób uznać owego kryterium za przesądzające, a nawet pomocnicze. I choć w części ogólnej kodeksu karnego brak jest czynów zabronionych w typie kwalifikowanym, to nie można tego samego powiedzieć o ustawowym wymiarze kary, czego najlepszym przykładem jest już wspomniany art. 37a k.k.

Jak już zasygnalizowano, pierwszą grupę kryteriów odróżniających od siebie tytułowe konstrukcje stanowią dyrektywy wykładni językowej. W ramach tej kategorii zaprezentowane zostaną dwie okoliczności – stylistyka przepisu oraz sposób zakreslenia sankcji karnej.

W naturalny sposób najoczywistszym, najprostszym i najbardziej intuicyjnym kryterium rozróżniającym może być stylistyka przepisu formułującego przesłankę, której zaktualizowanie się będzie mogło mieć wpływ na wymiar kary. Typowymi zwrotami używanymi w kodeksie karnym dla określenia nadzwyczajnego obostrzenia kary są następujące wyrażenia: „skazując za [...], sąd wymierza” (art. 57a § 1 i art. 57b k.k.); „skazując sprawcę, który popełnił [...], sąd orzeka” (art. 178 § 1 k.k.); „jeżeli sprawca [...], sąd wymierza” (art. 64 § 1 i 2 k.k.). Obecnie w kodeksie karnym brak fakultatywnego nadzwyczajnego obostrzenia kary, stąd też wśród przykładów nie ma zwrotu „sąd może”. Natomiast ustawodawca, modyfikując ustawowe zagrożenie, np. w ramach czynu zabronionego w typie kwalifikowanym, używa

¹⁴ Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 282–299.

¹⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

¹⁶ T. Pieniężny, *Typ...*, s. 42.

następujących zwrotów wskazujących na tę odmienność: „jeżeli sprawca dopuszcza się czynu [...], podlega karze” (art. 271 § 3 k.k.); „jeżeli sprawca [...], podlega karze” (art. 280 § 2 k.k.); ale także: „kto [...], podlega karze” (art. 148 § 2 k.k.). Powyższe wskazuje na dwie kwestie wymagające odnotowania. Po pierwsze, choć zaprezentowane przypadki wydają się klarowne i pozwalają w konsekwencji na odróżnienie od siebie dwóch analizowanych grup przepisów, to jednak nie zawsze jawi się to jako oczywiste – tytułem przykładu można wskazać art. 37a § 1 k.k., w którym, mimo użytego przez ustawodawcę zwrotu „sąd może”, dostrzega się modyfikator ustawowego zagrożenia. Analogiczna sytuacja występuje na gruncie art. 178a § 4 k.k., gdzie mimo zwrotu „jeżeli sprawca...” dostrzega się nadzwyczajne obostrzenie kary w zakresie recydywy komunikacyjnej¹⁷. Po drugie, brzmienie przepisu stanowi kwestię wtórną w stosunku do charakteru normy interpretowanej z tego przepisu¹⁸, stąd też w procesie interpretacji konieczne jest uwzględnienie również pozostałych metod wykładni.

Jako kolejne kryterium wskazywany jest sposób sformułowania dyspozycji normy sankcjonującej. W doktrynie¹⁹ i orzecznictwie²⁰ podkreśla się, że istotne dla przestępstw kwalifikowanych jest odrębne i samoistne sformułowanie sankcji karnej. Sposób jej określenia reguluje także § 78 zasad techniki prawodawczej²¹, stosownie do którego „1. W przepisie karnym sankcję karną grożącą za popełnienie czynu zabronionego określa się bez odsyłania do innych przepisów karnych. 2. Odesłanie, o którym mowa w ust. 1, stosuje się tylko w przepisach bezpośrednio po sobie następujących, przy użyciu w drugim przepisie zwrotu: »Tej samej karze podlega, kto ...«”. Przywołany akt prawny obrazuje kryteria stosowane przy tworzeniu przepisów prawnokarnych, nie pozostawiając legislatorom luzu decyzyjnego w tym zakresie. Zatem typy kwalifikowane określają karę samoistnie, np. „podlega karze pozbawienia wolności...” (art. 148 § 2 k.k.). Rzecz jasna, ze względów stylistycznych możliwe i dopuszczalne jest zbiorcze określenie sankcji karnej, tak jak czyni to chociażby art. 294 § 1 k.k. Natomiast zazwyczaj w instytucjach sądowego wymiaru kary sankcja sformułowana jest jako modyfikacja ustawowego zagrożenia, np. „sąd wymierza karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo powyżej...” (art. 57b k.k.). Choć kryterium podziału oparte na sposobie ujęcia sankcji

¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

¹⁸ M. Małecki, *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2013 r., III KK 326/13*, OSP 2014, nr 12, s. 1688.

¹⁹ J. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 215; T. Pieniężny, *Typ...*, s. 43, który jednak wskazuje, że kryterium to „nie może samoistnie stanowić przesądzającego czynnika interpretacyjnego”; R.A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, OSP 2012, nr 5, s. 328–329.

²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 16 marca 1999 r., I KZP 4/99, OSNKW 1999, nr 5–6, poz. 27.

²¹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 283 z późn. zm.).

karnej zasługuje na aprobatę, gdyż podkreśla i uwidacznia akcesoryjność instytucji sądowego wymiaru kary wobec przepisów typizujących, a ponadto pośrednio odwołuje się do charakterystyki norm sankcjonujących *sensu largo*²², to jednak, analogicznie do przypadku poprzedniego, nie sposób uznać go za jednoznacznie przesądzające, czego najlepszy przykład stanowi art. 178a § 4 k.k. w zakresie wspomnianej recydywy komunikacyjnej.

Jak wykazano wcześniej, dyrektywy wykładni językowej nie prowadzą do jednoznacznych rezultatów w zakresie zdekodowania charakteru przepisu, stąd też konieczne jest zastosowanie reguł wykładni funkcjonalnej i systemowej, które, pełniąc funkcję subsydiarną, posłużyć mogą do wyboru jednego z kolidujących ze sobą rezultatów wykładni językowej²³. Druga grupa okoliczności zasadniczo odnosi się do charakteru danego elementu wpływającego na lub powodującego surowszy wymiar kary. Pośród nich znajdować się będą przede wszystkim wpływ danego elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu oraz czasowe powiązanie danego elementu z czynem zabronionym. Kryteriów odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynów zabronionych w typie kwalifikowanym dopatrywać się można również pośród pobudek stojących za zaklasyfikowaniem danej normy do jednej lub drugiej kategorii – innymi słowy: analizując określony element, poprzez jego charakterystykę, co w konsekwencji będzie wpływać na surowszą karalność sprawcy.

Takie kryterium podziału zaproponował Sąd Najwyższy, wskazując, że jeżeli znamię przepisu uzależnia modyfikację kary od zdarzeń przed momentem lub po momencie popełnienia czynu zabronionego, to mamy do czynienia z instytucją sądowego wymiaru kary. Jeżeli zaś wskazane w normie okoliczności związane są z czynem i wpływają na stopień jego społecznej szkodliwości, to wówczas będzie to element typu kwalifikowanego lub uprzywilejowanego²⁴. Zaproponowany miernik łączy dwa sprzężone kryteria – charakter okoliczności opisanej w przesłance wpływającej na wymiar kary oraz jej oddziaływanie na stopień społecznej szkodliwości czynu sprawcy. Wymóg wpływu danej okoliczności na stopień społecznej szkodliwości czynu zabronionego znajduje uzasadnienie w tym, że typy kwalifikowane budowane są zasadniczo poprzez dodanie do typu podstawowego znamienia wpły-

²² W. Wróbel, *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 3, s. 102; Idem, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014, s. 116.

²³ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 211.

²⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6; wraz z glosami aprobującymi: M. Małecki, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, Cz.PKiNP 2012, nr 1, s. 163 i nast.; D. Mieczkowska, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, IN 2013, nr 3, s. 266 i nast.; aprobując także: M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2020, Nb 442.

wającego na zwiększenie karygodności czynu²⁵. Drugie z kryteriów wskazanych przez Sąd Najwyższy odnosi się do korelacji czasowej z czynem. Jeżeli dany element wpływający na surowszy wymiar kary powiązany byłby czasowo z momentem czynu, to przepis przewidujący taką okoliczność stanowi czyn zabroniony (w typie kwalifikowanym), jeżeli jednak nie, to wówczas byłaby to instytucja sądowego wymiaru kary (nadzwyczajne obostrzenie kary). Zwolennicy tego stanowiska wskazują, że znamię czynu zabronionego ma być powiązane z „czynem”, nie zaś z przeszłością sprawcy²⁶ czy jego osobą²⁷.

Zaproponowane przez Sąd Najwyższy podejście wydaje się słuszne. Choć SN nie stwierdza tego wprost, to wywodzi się ono z budowy czynów zabronionych w typie kwalifikowanym i w ten sposób od strony negatywnej wyznaczany jest katalog elementów, które powinny stanowić przesłankę nadzwyczajnego obostrzenia kary. W literaturze wskazuje się, że typy kwalifikowane cechują się dodatkowym elementem, który, w stosunku do typu zasadniczego, zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu, co następuje poprzez dodanie do typu podstawowego znamienia o charakterze statycznym (występujące podczas realizacji znamion) lub dynamicznym (będące następstwem popełnionego przestępstwa, najczęściej przestępny skutek)²⁸. Rzecz jasna, granica pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary zaciera się w przypadku okoliczności statycznych. Dodatkowe znamiona dynamiczne zawsze tworzą typy kwalifikowane, przede wszystkim ze względu na konieczność przypisania sprawcom przestępstw o mieszanej stronie podmiotowej, o których mowa w art. 9 § 3 k.k.²⁹ Wskazuje się również, że istotną motywację prawodawcy do tworzenia typów kwalifikowanych stanowią względy polityki kryminalnej, silniej realizując w ten sposób prewencyjną funkcję prawa karnego³⁰. Zatem dodatkowe okoliczności, czy to powiązane z czynem, czy też będące odrębnymi zachowaniami w ujęciu ontologicznym i normatywnym, powinny stanowić znamiona typów kwalifikowanych.

Omawiane w tej części niniejszej pracy funkcjonalne kryterium dyferencjacji jest przekonujące i powinno być dominujące przy rozstrzygnięciu pomiędzy tytułowymi konstrukcjami. Jednak na gruncie obecnej ustawy karnej charakter danego

²⁵ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, UMCS, Lublin 1979, s. 61.

²⁶ M. Małecki, *Glosa do wyroku...*, s. 1690.

²⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2006 r., II KK 285/05, LEX nr 193050.

²⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo...*, s. 190–191.

²⁹ Szerzej w zakresie wpływu znamion o charakterze statycznym i dynamicznym na kształt strony podmiotowej zob. J. Brzezińska, *Uwagi o dynamice typów zmodyfikowanych przestępstwa*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej...*, s. 218 i nast.

³⁰ D. Mieczkowska, *Glosa do postanowienia...*, s. 272–273; A. Skowron, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r.*, I KZP 22/11, LEX/el. 2013.

elementu nie pozwala na przesądzenie o charakterze konkretnego przepisu. W zakresie wpływu danej okoliczności na stopień społecznej szkodliwości czynu problematyczne jest występowanie przepisów, które w powszechnym uznaniu uchodzą za nadzwyczajne obostrzenie kary, a wpływają na stopień społecznej szkodliwości czynu, np. występki o charakterze chuligańskim³¹. Natomiast jeśli chodzi o czasową korelację z czynem, stwierdzić należy, że na gruncie aktualnego kodeksu karnego nadzwyczajne obostrzenie kary nie zawsze odnosi się do okoliczności czasowo niepowiązanej z momentem czynu. Niektóre przepisy, powszechnie uznawane za element nadzwyczajnego obostrzenia kary, stanowią co prawda następstwo czynu, lecz nie są z nim powiązane kauzalnie i tym samym nie mogą być uznane za skutek przestępstwa, np. zbiegnięcie z miejsca zdarzenia. Jednak bez większych trudności wskazać można przepisy bezspornie kwalifikowane jako nadzwyczajne obostrzenie kary, a zaostrażające odpowiedzialność karną na podstawie znamienia statycznego powiązanego czasowo z czynem, np. recydywa czy chuligański charakter występkę. Nie sposób więc uznać tego sprzężonego kryterium o charakterze funkcjonalnym za rozstrzygające o charakterze danego przepisu.

Dodatkowo w literaturze wskazuje się także kryterium powszechnego uznania³², które można określić mianem zwyczaju interpretacyjnego. Cechuje się ono tym, że pewne pojęcia funkcjonują w języku z uniwersalnie nadanym im znaczeniem. Z kryterium tym koreluje wskaźnik interpretacyjny w postaci woli ustawodawcy³³. Legislator uzewnętrznia swój zamiysł odnośnie do charakteru danej regulacji poprzez uzasadnienie projektu ustawy oraz odesłania w ramach systemu prawa czy też znajdujące się wewnątrz kodeksu karnego. Przy rekonstruowaniu woli ustawodawcy przydatne może być skorzystanie z wykładni historycznej przepisu – zmiana sformułowania danej przesłanki prawdopodobnie oznaczać będzie dalsze konsekwencje materialnoprawne. Powszechność uznania może budzić pewne wątpliwości dotyczące tego, kiedy spełnione jest znamię powszechności, w szczególności jeżeli przepis jest nowy. Ponadto tak przyjęty miernik pozostawiałby dyskusję nad charakterem jakiegokolwiek normy kompletnie bezprzedmiotową, gdyż wystarczające byłoby odwołanie się do np. uzasadnienia projektu ustawy. Wyłączałoby to również ewoluowanie norm prawnych, gdyż raz przyjęty pogląd pozostawałby matrycą interpretacyjną do końca obowiązywania jego brzmienia. W konsekwencji, komentowane kryterium powinno być stosowane z ostrożnością, choć niewątpliwie jest ono pomocne w końcowej fazie interpretacji jako swoista weryfikacja przeprowadzonej wykładni.

³¹ K. Kmał, *Kilka uwag...*, s. 147; W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 387–388.

³² W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 389.

³³ R.A. Stefański, *Glosa do postanowienia...*, s. 329–330; A. Skowron, *Glosa do postanowienia...*, który wskazuje, że decyzja prawodawcy w tym zakresie nie jest dowolna.

Podsumowując tę część rozważań, stwierdzić należy, że zaburzenie systematyki kodeksu karnego, w szczególności spowodowane zmianami legislacyjnymi z ostatnich 10 lat, nie pozwala na wskazanie jednego kryterium każdorazowo umożliwiającego odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Niemniej najbardziej klarownym oraz najmniej kontrowersyjnym kryterium jest sposób sformułowania sankcji karnej. Tak więc nadzwyczajnym obostrzeniem kary będzie norma prawna wpływająca na sądowy wymiar kary z zaostreniem sankcji karnej nawiązującym do typu przestępstwa, za które sprawca jest skazywany, zaś typem zmodyfikowanym przestępstwa będzie norma tworząca ustawowy wymiar kary, posiadająca odrębną i samoistną sankcję karną oraz realizująca postulaty polityki karnej. Ponadto pomocniczo stosowane mogą być rozróżnienia w postaci stylistyki przepisu oraz powszechnego uznania. Celem prawidłowego przyporządkowania danego przepisu do jednej z kategorii wymienione przesłanki powinny zostać spełnione łącznie.

4. Propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego

Okoliczności wpływające na surowszy wymiar kary w pewnym zakresie były przedmiotem prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, która w ramach projektu tzw. ustawy sanacyjnej przygotowała następujące propozycje w zakresie pokrywającym się z przedmiotem niniejszej publikacji³⁴. Pierwszą z nich jest zmiana art. 57b k.k. poprzez nadanie mu brzmienia: „Skazując za przestępstwo z zastosowaniem art. 12 § 1, sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę” (art. 1 pkt 11 projektu tzw. ustawy sanacyjnej). Kolejno art. 1 pkt 14 projektu tzw. ustawy sanacyjnej przewiduje zmianę art. 64 § 1 i 2 w zakresie sądowego wymiaru kary, tj. nadając w § 1 brzmienie: „[...] sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”, zaś w § 2: „[...] sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”. Dodatkowo art. 1 pkt 15 przewiduje uchylenie art. 64a k.k. Komisyjny projekt tzw. ustawy sanacyjnej obejmuje również zmiany w zakresie art. 178 § 1 k.k., ale odnoszą się one do katalogu przesłanek, nie zaś wymiaru kary. Ministerstwo Sprawiedliwości, opracowując własny – rządowy

³⁴ Projekt z dnia 14 czerwca 2024 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, pobrano z: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych> [dostęp: 09.03.2026].

projekt ustawy, podzieliło jedynie propozycje zmian w zakresie art. 57b k.k. oraz art. 64 § 1 i 2 k.k.³⁵

Przedstawione propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego jedynie częściowo zasługują na aprobatę, a dodatkowo należy zwrócić uwagę na ich umiarkowanie zadowalający zakres. Niewątpliwie pozytywnie należy ocenić zmiany w zakresie art. 57b k.k. i art. 64 § 1 k.k., ponieważ polegają one na wprowadzeniu fakultatywności nadzwyczajnych obostrzeń kary oraz wyeliminowują podwyższenia dolnych granic ustawowego zagrożenia. Słuszna jest także zmiana polegająca na usunięciu nadzwyczajnego obostrzenia kary z art. 64a k.k. Nie do końca jest jednak zrozumiała propozycja brzmienia art. 64 § 2 k.k. Przede wszystkim ze względu na obligatoryjne podwyższenie górnej granicy ustawowego zagrożenia oraz z uwagi na zwrot: „może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”, który zapewne nawiązuje do aktualnego brzmienia art. 64 § 1 k.k. Niemniej właściwsze wydaje się sformułowanie, którym posługuje się przykładowo art. 57b k.k. – „sąd wymierza karę [...] powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia [...] do [...]”. W naturalny sposób obligatoryjność obostrzenia odnosi się przede wszystkim do dolnej granicy ustawowego zagrożenia, natomiast jeśli chodzi o górną granicę, zaostrenie to zawsze będzie fakultatywne, ponieważ jedynie zwiększa się przedział, w zakresie którego sąd może wymierzyć karę. Podniesienie dolnej granicy ten zakres natomiast zawęża. Nie wprowadza zatem żadnych zmian zwrot „sąd wymierza”. W konsekwencji, art. 64 § 2 w zakresie instrukcji co do wymiaru kary powinien mieć następujące brzmienie: „sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”. Dodatkowo niezrozumiały jest brak zmian w art. 57a k.k., art. 178a § 4 k.k. oraz w art. 178 § 1 k.k. co do sposobu zaostrenia ustawowego zagrożenia. I choć uzasadnienie komisyjnego projektu tzw. ustawy sanacyjnej wskazuje, że zawiera on jedynie najpilniejsze, ograniczone do minimum, zmiany³⁶, to jednak była to dobra okazja do zaproponowania holistycznej reformy w zakresie nadzwyczajnego obostrzenia kary. Nawet jeżeliby uznać, że nie są to zmiany na tyle pilne, to te poszczególne, tak jak np. art. 64 § 2 k.k., mogły zostać zaproponowane w sposób niebudzący zastrzeżeń. Gdyby ministerialny projekt, opracowany na podstawie projektu komisyjnego, wszedł w życie, to uporządkowanie systematyki

³⁵ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.gov.pl/projekt/12390959/katalog/13091027#13091027> [dostęp: 09.03.2026].

³⁶ Uzasadnienie do projektu z dnia 14 czerwca 2024 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, pobrano z: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych> [dostęp: 09.03.2026].

okoliczności wpływających na surowszy wymiar kary wymagałoby ponownej nowelizacji tego przepisu.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone w niniejszym artykule analizy pokazują, jak dalece została zaburzona systematyka kodeksu karnego w zakresie podziału na typy kwalifikowane i okoliczności nadzwyczajnego obostrzenia kary. W konsekwencji, jako niezbędne jawi się uporządkowanie podziału na te dwie konstrukcje, do czego konieczne jest sformułowanie kryteriów, na podstawie których powinny być one tworzone. Zaczynając od brzmienia tych przepisów, co nie powinno budzić większych wątpliwości, nadzwyczajne obostrzenie kary na ogół powinno znajdować się w części ogólnej, mieć charakter fakultatywny, a sankcję karną określać jako modyfikację ustawowego zagrożenia, nabierając formuły: „skazując za [...], sąd może”. Natomiast typ kwalifikowany w ujęciu modelowym powinien być zlokalizowany w części szczególnej oraz posiadać sankcję karną określoną samoistnie, co powodować będzie brzmienie: „jeżeli / kto [...], podlega karze”.

Dodatkowo, co istotne i nieco trudniej uchwytne, nadzwyczajne obostrzenie kary powinno fakultatywnie podwyższać jedynie górną granicę ustawowego zagrożenia. Przede wszystkim dlatego, że instytucje sądowego wymiaru kary, w tym nadzwyczajne obostrzenie kary, powinny mieć charakter fakultatywny, zaś obligatoryjność tych instytucji stanowi ingerencję ustawodawcy w kognicję sądów³⁷. W konsekwencji, fakultatywne nadzwyczajne obostrzenie kary znajduje uzasadnienie jedynie w przypadku górnej granicy ustawowego zagrożenia. Fakultatywną możliwość swoistego „podniesienia” dolnej granicy, a zatem wymiaru kary powyżej określonego poziomu (w zakresie ustawowych granic kary), sąd ma każdorazowo. Oznacza to więc również, że ustawodawca powinien decydować się na tworzenie typów kwalifikowanych wówczas, gdy dana okoliczność ma powodować zaostrezenie dolnej granicy kary.

Natomiast w zakresie zasadniczej kwestii, czyli charakteru danej okoliczności mającej wpływać na surowszy wymiar kary, należy podzielić słuszne stanowisko Sądu Najwyższego, wywodzone z systematyki konstruowania czynów zabronionych w typie kwalifikowanym, według którego typ kwalifikowany powinien zachodzić wówczas, gdy dane znamię powiązane jest czasowo z czynem i zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu³⁸. W konsekwencji, nadzwyczajne obostrzenie kary

³⁷ W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 388.

³⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

będzie mieć szerszy zakres zastosowania jako przednawiasowa instytucja sądowego wymiaru kary, podczas gdy typ kwalifikowany będzie pozostawać zawężony ze względu na konieczność korelacji z typem podstawowym.

Celem niniejszej pracy było wskazanie okoliczności pozwalających na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Przede wszystkim należy zauważyć, że przesądzenie charakteru przepisu ma kluczowe znaczenie w perspektywie przypisania odpowiedzialności karnej oraz wymiaru kary, stanowiąc wycinek dyskusji nad granicą pomiędzy ustawowym i sędziowskim wymiarem kary. Pośród najczęściej wymienianych w literaturze i orzecznictwie są: umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym, jego stylistyka, wpływ wskazanego w przepisie elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu, powiązanie z czynem, moment aktualizacji badanej normy, sposób określenia sankcji karnej, powszechne uznanie oraz względy polityki kryminalnej, które zasadniczo można podzielić zgodnie z regułami wykładni na dyrektywy wykładni językowej i funkcjonalnej. Z uwagi na zaburzenie systematyki ustawy karnej w zakresie okoliczności wpływających na surowszy wymiar kary niemożliwe jest wskazanie jednego kryterium, które każdorazowo pozwalać będzie na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Niemniej najbardziej klarowne oraz najmniej kontrowersyjne kryterium to sposób sformułowania sankcji karnej. Nadzwyczajnym obostrzeniem kary będzie zatem norma prawna wpływająca na sądowy wymiar kary z zaostreniem sankcji karnej nawiązującym do typu przestępstwa, za które sprawca jest skazywany. Typem zmodyfikowanym przestępstwa będzie z kolei norma tworząca ustawowy wymiar kary, posiadająca odrębną i samoistną sankcję karną oraz realizująca postulaty polityki karnej. Refleksja nad powyższym pozwoliła na sformułowanie postulatów *de lege ferenda*, w myśl których nadzwyczajne obostrzenie kary na ogół powinno znajdować się w części ogólnej kodeksu karnego, mieć charakter fakultatywny, sankcję karną określać jako modyfikację ustawowego zagrożenia, podwyższając jedynie jego górną granicę. Natomiast typ kwalifikowany, zlokalizowany w części szczególnej, samoistnie określać sankcję karną, obostrzać przede wszystkim górną granicę ustawowego zagrożenia oraz zachodzić wówczas, gdy dane znamię powiązane jest czasowo z czynem i zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu.

Bibliografia

- Andrejew J., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, UMCS, Lublin 1979.
- Brzezińska J., *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Brzezińska J., *Uwagi o dynamice typów zmodyfikowanych przestępstwa*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 201–222.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, C.H.Beck, Warszawa 2017.
- Hryniewicz-Lach E., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, C.H.Beck, Warszawa 2021.
- Kmąk K., *Kilka uwag dotyczących obostrzenia kary na podstawie art. 57a § 1 k.k.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. 124, s. 145–159.
- Konieczniak P., *Uwagi o pojmowaniu typów zmodyfikowanych*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 26–58.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 736–745.
- Małecki M., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, nr 1, s. 163–178.
- Małecki M., *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2013 r., III KK 326/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2014, nr 12, s. 1682–1692.
- Mieczkowska D., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Ius Novum” 2013, nr 3, s. 266–275.
- Pieniężny T., *Typ kwalifikowany czynu zabronionego a nadzwyczajne obostrzenie kary w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 3, s. 39–51.
- Skowron A., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, LEX/el. 2013.
- Stefański R.A., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 5, s. 323–330.
- Wróbel W., *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 3, s. 93–103.

- Wróbel W., *Zbieg podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia kary i reguła kolizyjna z artykułu 57 § 1 Kodeksu karnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Blachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2022, s. 385–396.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014.
- Wróblewski B., *Ustawowy a sędziowski wymiar kary. (Referat sprawozdawczy)*, III Zjazd Prawników Polskich – Katowice – Kraków, 5–8 XI 1936, Sekcja Prawa Karnego, Stała Delegacja Zrzeszeń i Instytucji Prawniczych RP, Warszawa 1936.
- Zieliński M., *Wykłady prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.

mgr STANISŁAW KĘDZIOR

e-mail: s.kedzior@doctoral.uj.edu.pl

Doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

PhD candidate at the Doctoral School of Social Sciences, Jagiellonian University.